Gönderim Tarihi: 04.03.2021

Kabul Tarihi: 16.05.2021

ŞEHİRCİLİK VE KİMLİK BAĞLAMINDA SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASIN YERİ VE ÖNEMİ

The Place and Importance of Intangible Cultural Heritage in the Context of the Urbanism and Identity

Zülfikar BAYRAKTAR

Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
zulfikarbay@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-9515-5408

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Son bir asırdır kültürümüz, medeniyetimiz, dilimiz ve değerlerimiz büyük bir değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Medeniyet birikimimizin bir yansıması olan geleneksel şehircilik anlayışımız da bu değişim ve dönüşüm sürecinden büyük oranda etkilenmiştir. Bilinçsiz ve projersiz bir şehirleşmenin sonucu olarak insanların beklentilerine yanıt verilemez bir konuma gelinmiştir. Evlerimiz, sokaklarımız, mahallelerimiz ve meydanlarımız asli kimliğinden bir yönüyle uzaklaşmıştır. Tektipleştirilen, sıradanlaştıran kimliksiz ve sağlıklı şehircilik anlayışı zaman içerisinde bireyi içinde bulunduğu toplumun değerlerine de yabancılaştırmıştır. Dolayısıyla, şehirlerimizin kimliği, kişiliği, özgünlüğü ve görünürlüğü en çok tartışılan konular olagelmıştır. Dolayısıyla kimlikli, kültürel dokusunu koruyan, estetik kaygıya sahip, konforlu ve marka şehirleri yeniden inşa ve imar etmek için somut olmayan kültürel miras sözleşmesi ve sözleşmenin getirdiği kültürel koruma yaklaşımları büyük öneme sahiptir. İnsan odaklı yaşam alanlarının projelendirilmesi noktasında, somut olmayan kültürel mirasın bize sunacağı yerel ve ulusal unsurlar, kimlikli ve daha yaşanabilir şehircilik anlayışının daha sağlam bir zemine oturmasına imkân sunacaktır. Makalede, kimlikli ve özgün şehircilik anlayışının kurgulanması noktasında somut olmayan kültürel miras yaklaşımlarının nasıl projelendirileceği, hangi metot ve yöntemlerle bizlere yol gösterebileceği, örnek uygulamalar üzerinden tartışılacaktır. Bu bağlamda, başta Çevre ve Şehircilik Bakanlığı olmak üzere; Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın, valiliklerin, yerel yönetimlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve üniversitelerin, somut olmayan kültürel miras- şehir ve kimlik ilişkisi konusunda yapılacak çalışmalara öncelikli olarak destek vermesi önemli bir yere sahiptir.

Anahtar Sözcükler: Şehircilik, Kimlik, Küreselleşme, Geleneksellik, Somut Olmayan Kültürel Miras

Abstract

Our culture, civilization, language and values have undergone a great change and transformation in the last century. Our traditional understanding of urbanism, which is a reflection of our civilization accumulation, has also been greatly influenced by this change and transformation process. As a result of an unconscious and projectless urbanization, people's expectations have come to an unresponsive position. Our homes, streets, neighborhoods and squares have moved away from their original identity. Unidentified and unhealthy urbanism understanding, which makes it standardizing and banal, has also alienated the individual from the values of the society in which he lives. Therefore, the issue of the identity, personality, originality and visibility of our cities has been one of the

most discussed topics. In this context, the intangible cultural heritage issue is of great importance in order to rebuild and reconstruct cities with identity, preserving their cultural texture, aesthetic concern, and comfortable and branded cities. At the point of designing human-oriented living spaces, the local and national motifs that the intangible cultural heritage will present us will enable the understanding of urbanism with an identity and more livable to set on a more solid ground. At the point of constructing an original urbanism understanding, how to project intangible cultural heritage approaches, with which methods and procedures they can guide us, will be discussed in the article through sample applications. Therefore, it has an important place that the Ministry of Culture and Tourism, especially the Ministry of Environment and Urbanization, governorships, local governments, non-governmental organizations and universities primarily support the studies to be carried out in the context of the intangible cultural heritage-city and identity relationship.

Keywords: *Urbanism, Identity, Globalization, Traditionalism, Intangible Cultural Heritage.*

1. GİRİŞ

Ulusal bilinç ve kimliğin kendine yer bulduğu alanlardan biri de şehirlerimizdir. Şehirler, insanın kendi hayatını düzenlemek üzere yarattığı ve sonrasında etkisinde kaldığı en önemli yaşam alanlarından biridir. Türk şehircilik geleneğinde insan ve şehir adeta iç içe geçmiş kavramlardır. “İnsan mekânın ruhunu kendi deneyimleri ile üretir ve bu anlamda kolektif bellek mekânda nesnelleşir (Ünlü, 2017: 77)”. Hacı Bayram-ı Veli, insan ve şehir arasındaki münasebeti şu dörtlülle en veciz şekilde özetlemektedir; “Nagehan bir şehre vardım, Onu ben yapılır gördüm. Ben dahi bile yapıldım, Taş ve toprak arasında”. Bu sözden hareketle, insanın yaşadığı çevre ve içinde bulunduğu yaşam alanı arasında büyük bir iletişim ve etkileşimden bahsetmek mümkündür. İnsanoğlu önce şehri inşa eder, ona ruh katar ama sonrasında da o şehrin ruhuyla özdeş hale gelir. Dolayısıyla, şehircilik anlayışında, her şehrin kendine özgü bir kimliği vardır.

Küreselleşmenin doğal sonuçlarından biri olan *tektipleşme* ve *sıradanlaşmanın* etkisinin yine kendini en çok hissettirdiği alanlardan biri şehirlerimiz olmuştur. Bir şehirden başka bir şehre seyahat ettiğimizde birbirine tıpa tıp benzeyen yapılarla karşılaşırız. Hangi şehre geldiğimizi ancak tabelalardan öğreniriz. Hâlbuki geleneksel şehircilik anlayışımızda her beldenin kendine özgü bir mekân anlayışından bahsedebiliriz. Evlerin biçimlerinden, çatılarından, renklerinden tutun da daha pek çok özelliğe kadar kendi içerisinde bir uyum söz konusudur. Bu uyumun temelinde başta ihtiyaçlar olmak üzere kültürel mirasın izlerini takip edebiliriz. Bu uyum maalesef başta köyden şehre göç ve akabinde plansız yapılaşmalar ve gecekondulaşmalarla beraber kaybolmuştur. Evlerimiz, mahallelerimiz, sokaklarımız ve meydanlarımız tarihsel ve özgün dokularından

uzaklaşmıştır. Şehir değerlerine ait kültürel miras unsurları zamanla başkalaşmış ve bu değerler zamanla işlevini kaybetmiştir.

Şehir ve kimlik kavramlarını yeniden tartıştığımız bir dönemde özellikle şehirlerimizin, evlerimizin, sokaklarımızın, meydanlarımızın ve şehirlerimize ait diğer unsurların kimlikli, sağlıklı ve daha yaşanabilir bir eksende yeniden planlanması ve tasarlanması büyük bir ihtiyacın sonucudur. En basitinden evdeki mutfak, oturma odası, salon, kiler, banyo, balkon ve diğer unsurlar tasarlanırken öncelikli olarak temel insani ihtiyaçlar, geleneksel unsurlar, değerler, kabuller ve retler göz ardı edilmemelidir. Bahsi geçen değerlerin aynı zamanda bizi biz yapan kimliğimizin bir parçası olduğu ve bu parçanın yaşam biçimimizden hayatımızı sürdürdüğümüz mekânlara kadar sirayet ettiği gerçeğini göz ardı etmemeliyiz.

Şehircilik anlayışımız bundan sonraki kuşaklar üzerinde de maddi ve manevi birtakım sonuçları beraberinde getirecektir. Bu sonuçlardan belki de en önemlisi aidiyet ve bu aidiyet içerisinde kim olduğunu sorgulama şuuru olacaktır. Kim olduğu sorusuna sağlıklı ve doğru cevap alabilen birey ancak, başta kendisi ve içinde yaşadığı toplumla uyum içerisinde hayatiyet gösterebilir. Yerel ve ulusal değerlerin yeniden keşfi ve sürdürülebilirlik noktasında güncellenmesi, özellikle genç kuşaklara rehberlik edebilmesi açısından büyük bir öneme sahiptir. İşte bu noktada başta insanı, tabiatı, ihtiyaçlarımızı ve değerlerimizi merkeze alan bir şehircilik anlayışının somut olmayan kültürel miras kavramı ekseninde tartışılması temelde bir ihtiyacın sonucudur. Özgün, yerli ya da milli kavramları ekseninde arayışta olan ve kendilerine kılavuz arayan şehir tasarımcıları çalışmalarının çoğunda maalesef insan gerçeğini göz ardı etmektedirler. Buradaki temel yanlış ihtiyaçların daha çok fiziki görülmesinde yatmaktadır. Hâlbuki inanç ve değerlerimize ait temel unsurlar bu noktada yol gösterici olabilmektedir.

Bahsi geçen şehir değerlerinin korunması, yaşatılması ve kaybolmuş işlevlerine hayatiyet kazandırılması noktasında *Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi* ve bu sözleşme çerçevesinde başlatılan çalışmaların büyük bir öneme sahip olduğunu ifade etmek mümkündür. *Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi*'nde bahsi geçen somut olmayan kültürel miras alanlarını temelde; kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar, gösteri sanatları, toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şöenler, doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar, el sanatları geleneği başlıkları altında sınıflandırmak mümkündür.¹ Bahsi geçen tüm bu kültürel miras değerleri ve ifade çeşitliliği

¹ <https://www.unesco.org.tr/Pages/536>, Erişim Tarihi: 09.03.2021.

insanı, yaşadığı toplumu ve coğrafyayı en iyi şekilde yansıtan temel unsurlardır. Bu değerler bütünü aynı zamanda yaşadığımız mekâna hayatiyet kazandırmaktadır. İnsani temel ihtiyaçlarımızın bir sonucu olan bu pratik ve uygulamalar aynı zamanda yaşadığımız mekânı da şekillendirerek işlevsel kılmıştır. Kültürel miras ekseninde kurgulanan tüm mekânlarda mutlak derecede bu yönlendirici unsurların izlerini takip etmek mümkündür. Dolayısıyla somut olmayan kültürel miras unsurlarının tespiti, yeni şehircilik anlayışımızda yönlendirici olması bakımından önem arz etmektedir. Makalede bu bağlamda, kimlikli ve özgün şehircilik anlayışının kurgulanması noktasında somut olmayan kültürel miras yaklaşımlarının nasıl projelendirileceği, hangi metot ve yöntemlerle bizlere yol gösterebileceği, örnek uygulamalar üzerinden tartışılacaktır. Makalede ayrıca, ilgili Bakanlıkların, yerel yönetimlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve üniversitelerin, *Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi* ve bu sözleşme ekseninde yürütülecek çalışmalara nasıl katkı sunabilecekleri konusuna da temas edilmiştir.

2. ŞEHİRCİLİK VE KİMLİK KAVRAMLARI ÜZERİNE

İnsanoğlu, toprağından aldığı yaşam enerjisini, mekânına ayna kılmıştır. Mekânın somut varlığı ise, kendisini inşa edenin yaşam deneyiminin göstergesidir (Asiliskender, 2004: 79). Mekân ve deneyimin bu bağlamda iç içe geçtiği en önemli unsur şehirlerdir. Şehirler, insanoğlunun kendi hayatını düzenlemek üzere inşa ettiği en görkemli yapılar bütünüdür. Bu yapıları şekillendiren temel unsurların başında ihtiyaçlar ve inançlar gelmektedir. Bahsi geçen bu unsurlar aynı zamanda kimlik dediğimiz görünür ve görünmez değerlerin şekillenmesinde büyük bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, “*Ben kimim?*” ya da “*Biz kimiz?*” sorularına verilecek cevap olarak karşımıza çıkan *kimlik* kavramı ile alakalı birçok tanım yapmak mümkündür. Bir yönüyle, “*Belirsizlikten kaçınma, sınırlandırma, ayırıştırma, belirli ve farklı kılma, ötekileme, tanımlama vb.*” işlevleri kendinde barındıran kimlik kavramı aynı zamanda dinamik ve değişken bir hüviyete de sahiptir. “*Aidiyetsizlik ve bunun yol açtığı boşlukta hissetme duygusu, bireyde bir yere tutunma ihtiyacına yol açtığına, hep kimlikler imdada yetişmiştir* (Özgüleş, 33: 2019)”. Burada *toplumsal kimlik* olarak ifade edebileceğimiz kavram da bu bağlamda büyük bir işleve sahiptir. Bireyin içinde yaşadığı, kendini var ettiği ve gerçekleştirdiği topluma aidiyet hissi ile bağlı olması ve bu aidiyet değerleri üzerinden kendini tanımlaması aynı zamanda bir kabul ve kendini gerçekleştirme sürecinin de parçasıdır.

Şehir ve kimlik kavramları tam olarak yukarıda bahsi geçen aidiyet

ve *kendini gerçekleştirme* kavramları ekseninde kesişmektedir. Var olmanın dinamik bir süreç olduğu gerçeğini kavrayan insanoğlu, bu dinamizm içerisinde kendini tanımlamak ve anlamak ihtiyacını göz ardı etmemiştir. Kim olduğunun farkına varma isteği ve bilincinin bir tezahürü olarak ortaya koyduğu eserler de sonrasında kendi ruhunun şekillenmesinde aracı olmuştur. Bu yüzdendir ki bizdeki şehircilik anlayışın şekillenmesinde bu bakış açısının etkili olduğunu ifade etmek mümkündür. Mesela, klasik Türk-İslam şehircilik anlayışında yaşam alanları bir cennet tasavvuru etrafında şekillenmektedir. Şehirler dünyayı daha güzel kılmak, dünya ve yaşam ötesi âlemle ilişkileri belli bir düzen ve intizam dâhilinde yürütebilmek için tasarlanmıştır. Buna göre inanç sahibi her insanın öte âlemle ilgili ulaşmayı hedeflediği cennet kavramı, Türk-İslam toplumlarının hayatlarına dair çerçeveleri belirlemiştir (Cansever, 2010: 8).

“Komşusu açken tok yatan bizden değildir.”, “Ev alma, komşu al.”, “Komşu komşunun külüne muhtaçtır.” anlayışı çerçevesinde şekillenen sosyal ilişkiler, bizim kültürümüzdeki başta komşuluk, mahalle ve semt kültürünün oluşmasında büyük bir etkiye sahip olmuştur. Bizim klasik şehircilik geleneğimizde; zenginle fakir, işverenle işçi, Müslüman ile gayrimüslim büyük bir uyum içerisinde kapı komşusu olarak yaşamıştır. Bu birliktelik aynı zamanda bir diğerinin halini görmesine ve gerektiğinde yardımlaşmalarına ve de birlikte yaşama kültürünü tesis etmelerine zemin oluşturmuştur. İncanın ve yaşam tarzının bir gereği ve sonucu olarak şehirlerin de bu bağlamda bir ruhundan ve dokusundan bahsetmek mümkündür. Fakat zaman içerisinde bu dokuyu zedeleyen ve bireyselleşmeyi teşvik eden şehirleşme anlayışı, zaman içerisinde başta komşuluk ilişkilerimiz olmak üzere birçok değerimizin kaybolmasına neden olmuştur.

Son çeyrek asırdır tüm dünyada teknolojiyi kendi başına yaratıcı güç olarak görme yanılgısı şehircilik ve kimlik arasındaki bağı zayıflatmış ve birbirine benzeyen çok katlı ruhsuz ve tatsız yapıların hayatımıza girmesine neden olmuştur. Arıkovani gibi mekânlarda yalnızlaşan, insanın insandan kaçtığı ve insani değerlerin unutulduğu bu yeni yaşam alanları bizleri özümüzden koparmış ve daha da yalnızlaştırmıştır. Yaşadığımız dünyada *her şeyin merkezinde insan olduğu* gerçeği göz ardı edilmiş ve özellikle bürokrat, teknokrat ve müteahhit penceresinden bakarak toprağı ve dünyayı bir kazanç kapısı olarak görme fikri şehirlerimizi gün geçtikçe daha da kimliksizleştirmiştir (Cansever, 2016: 8). İnsanların önce şehirleri, sonrasında ise şehirlerin insanları var ettiği gerçeği her ne kadar genel kabul görse de, şehir ve kimlik konusu üzerine çalışan araştırmacılar meseleye

çözüm getirme noktasında net bir görüş birlikteliğine varamamışlardır.

3. SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS

Çevresindeki yaşam alanını yine kendi dünya tasavvuru ekseninde okumaya çalışan insanoğlu, zamana, mekâna, tecrübeye ve iletişime bağlı olarak edindiği somut ve somut olmayan değerlerini nesilden nesile aktarma eğilimi göstermiştir. Aynı zamanda büyük bir kültürel miras zenginliği olan bu değerler, toplumların kimlik tanımlamalarında önemli bir işlevi de yerine getirmektedir. UNESCO'nun kültürel mirasın korunması ile ilgili çalışmalarından doğmuş ve yaygınlık kazanmış olan *somut olmayan kültürel miras* kavramını; “*Toplulukların, grupların ve bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak kabul ettikleri başta uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler, bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve bu değerlerin yeniden yaratım ve aktarımın yapıldığı kültürel mekânlar* (Oğuz, 2013: 10-13)” biçiminde tanımlamak mümkündür.

UNESCO tarafından hazırlanan *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*, “*Somut olmayan kültürel miras alanına salt “araştırma”, “derleme ve arşivleme” gibi bilimsel veri toplama açısından değil, kültürel mirasın yaşatılarak korunmasına bağlı olarak “aktarım”, “örgün ve yaygın eğitim”, “katılım” gibi konulara da öncelik vermekte ve “ortak bellek”, “paylaşılan deneyim”, “toplumsal kimlik” veya “tarihsel süreklilik” gibi unsurları içine alan bir yaklaşımla bu mirasın korunmasını amaçlamaktadır* (Oğuz, 2013: 3)”. Somut olmayan kültürel mirası yaşatarak korumak elbette ki mümkündür. Bunun için bu mirasa “*görünürlük*” ve “*sürdürülebilirlik*” kazandırmak gerekir. Dolayısıyla bu hususta “*kültürel bellek oluşturmak*”, somut olmayan kültürel mirasa “*sahip çıkmak*”, bu mirası “*korumak*” ve “*aktarmak*” gerekmektedir (Ekici vd., 2013: 60).

Somut olmayan kültürel mirasın kendi içerisinde görünen ve görünmeyen birçok işlevinden bahsetmek mümkündür. Bunlardan belki de en önemlisi bireye kimlik ve aidiyet duygusunu kazandırması ve bunu kuşaktan kuşağa aktarmasıdır. “*Toplumsal birliktelik*”, “*kolektif şuur*”, “*sağlıklı birey ve toplum psikolojisi*”, “*uyum*”, “*sosyal sistemin sürekliliği*”, “*birlikte yaşama kültürü*”, “*yardımlaşma*”, “*sosyal adalet*”, “*huzur*”, “*eğlenme*”, “*eğitme*” ve daha birçok işlevi yerine getiren somut olmayan kültürel miras unsurları, başta ihtiyaçlara bağlı olarak her kuşakta dönüşerek değişme özelliği göstermektedir. Bu dönüşüm ve değişimde belli ölçüde bireysel yaratıcılığın da etkisinden bahsetmek mümkündür (Ekici, 20: 2010). Buradaki değişim ve dönüşüm “*eskiyi unutma*”, “*geçmişini inkâr etme*”, “*gelenekten kopma*” ya da “*yozlaşma*” olarak algılanmamalıdır. Değişim

kaçınılmaz bir gerçek, fakat buradaki değişim ve dönüşümün nedenleri, işlevleri ve bağlamı doğru tespit ve tahlil edilmelidir.

Somut olmayan kültürel miras kavramının *neden bu kadar önemli olduğu* sorusu, en net ve en doğru şekliyle insan ve insani değerler bütünü ekseninde kendine yanıt bulmaktadır. İnsan merkezli bir bakış açısıyla kendi medeniyetini inşa eden toplumların barış, huzur ve uyum içerisinde yaşadığı bilinen bir gerçektir. Bu yüzdendir ki, somut olmayan kültürel miras kavramı söz konusu olduğunda özellikle insansız korumadan, insanla birlikte ve insanlık için koruma fikri ön plana çıkmaktadır. İçinde insana dair bir unsur barındırmayan ve bu anlam dünyasından yoksun her değer, her fiil ve her eşya nihayetinde sadece bir eylemden ibarettir. Ona değer katan şey, insanla ve insanlığımızla olan münasebeti nispetindedir. Konuya açıklık getirme noktasında mesela, kilim dokumacılığı geleneğini sadece bir kazanç kapısı bağlamında anlamaya çalışırsak meseleye eksik bakmış oluruz. Zira kilimin şeklinden, renginden, anlam dünyasından tutun da kilimin dokunduğu mekân, kilimi dokuyan kadınların ruh dünyası, kadınların kilim dokurken kendi aralarında oluşturdukları iletişim ve paylaşımın içeriği ve o gelenek içerisinde icra ettikleri türkülere kadar daha birçok unsur işlevleri yönüyle değerlendirmek ve anlamak gerekmektedir. Somut olmayan kültürel miras unsurlarının kendi içerisinde barındırdığı bu çeşitlilik ve zenginlik yine bu unsurların kuşaktan kuşağa aktarımında en etkili neden olagelmektedir.

4. SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS VE ŞEHİRCİLİK

Şehir, geleneksel ve modern kimliklerin oluşumunda önemli bir etkiye sahiptir (Özcoşar, 2017: 1). Geleneksel şehircilik anlayışımızda *mimari* ve *insani boyut* genel olarak biri diğerini tamamlayan iki temel unsur olarak kendini gösterir. Fakat mimari anlayışımız, zaman içerisinde değişmiş ve mimarların “*ben yaparım, insanlar oturur*” dediği bir düşünce sisteminin kıskacına sıkışıp kalmış durumdadır (Cansever, 2014: 19). Estetikten yoksun, yüksek katlı ve duvarlı, ruhu ve geleneği olmayan bu yapılar, şehirler kadar şehir insanının da dokusunu bozmuş ve temelde komşuluk ilişkilerini de yozlaştırmıştır (Yörük, 2012: 189). Evlerin kapıları belki birbirine daha da yaklaşmış ama kapı komşuluğundan bir yönüyle daha da uzaklaşmıştır (Oğuz, 2019: 33). Aynı asansörde karşılaşır ama selamlaşmayıp elindeki cep telefonu uygulaması üzerinden aynı anda on kişiye selam göndermeye çalışan bir nesil haline geldik. Artık, komşularımızın vefat ya da yeni doğanların haberlerini apartman girişlerindeki bilgilendirme panolarından öğreniyoruz. Kısacası değişen ya da dönüşen sadece meskenlerimiz olmadı. Yaşam alanlarımızla beraber

değerlerimiz de değişti ve dönüştü.

Şehircilik noktasında yukarıda bahsi geçen olumsuz tabloya duyarsız kalmak istemeyen ilgili bakanlık başta olmak üzere, şehir planlamacıları, mimarlar, mühendisler, akademisyenler, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları fırsat buldukça şehirlerin plansız, kültürel bellek ve kimlikten yoksun inşa edildiğine vurgu yapmaktadırlar. 2017 yılında, şehircilik konusundaki bu kötü gidişata çözüm getirebilmek adına Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı ev sahipliğinde, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından düzenlenen *Şehircilik Şûrası*'nda, 1. Komisyon, "*Şehirlerimizde Kimlik, Planlama ve Tasarım*" konusunu ele almıştır. Bu komisyon amacını; "*Şehirlerin yaşam ve mekân kalitesi yüksek, kimlikli ve yaşanabilir kılınması amacıyla insan odaklı, güvenli, yöresel mimari ve geleneksel değerlere uygun yaşam alanlarının oluşturulması yönünde kentsel tasarımı da içeren imar planlama sürecinin etkin hale getirilmesine yönelik tavsiye kararlarının üretilmesidir.*"² şeklinde ifade etmektedir. Komisyon yine "*Kimlikli Şehirler*" alt başlığında ele aldığı konuyu; "*Şehirlerimizin kentsel kimlik sorunsalı*", "*Kadim medeniyetlerin izlerinin, milli ve manevi değerlerimizin, geleneksel kültürümüzün planlama aşamasından başlayarak şehirlerimizin tasarımına katılması*", "*Özgün, kimlikli yerleşmeler ve yapılaşmaya dair uygulamalara ilişkin temel tasarım ilkeleri*", "*Kentlerin tasarımında farklı nüfus kesimlerinin ve toplumsal grupların gereksinimlerinin ortaya konulması*"³ şeklinde tartışmaya açmıştır. Komisyonun raporu şehirciliğe bakış noktasında ayrıca çok önemli maddeleri kapsamaktadır.

Şehirlerimizde Kimlik, Planlama ve Tasarım başlığı altında şehircilik anlayışımızın tartışmaya açılması ve konu üzerinde ciddiyletme durulması her şeyden önce sevindirici ve umut verici bir durumdur. Fakat buradaki *kimlik* kavramının tam olarak neye karşılık geldiği konusunda rapor da dâhil olmak üzere, bir belirsizlik olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır. Bu sorun sadece *Şehircilik Şûrası*'na özel bir durum değildir elbet. Kimlikli ve geleneksel ev başta olmak üzere, kimlikli şehir tasarlama meselesinin herkesin dilinde bir kavram olarak dolanmasına rağmen yine bu kavramın tam olarak neye karşılık geldiği aydınlık kazanamamıştır. Bugün birçok kişi hala kimlikli ya da geleneksel ev kavramını, evin dış cephesine yöresel motifler giydirmek olarak algılamaktadır. Hâlbuki yöresel ya da Selçuklu ve Osmanlı mimarisine özgü unsurlarla bir yapıyı süslemek, o yapının kimlikli olduğu anlamına gelmemektedir. Yapıya görünüm ya da estetik kazandırmak

² <https://sehiciliksurasi.csb.gov.tr/1.-komisyon-i-6333>, Erişim Tarihi: 18.02.2021.

³ <https://sehiciliksurasi.csb.gov.tr/1.-komisyon-i-6333>, Erişim Tarihi: 18.02.2021.

başka bir şey, kimlik kazandırmak başka bir şeydir. Alan uzmanlarının bu konuda bir zihin karmaşası yaşadığı görülmektedir. İşte tam da burada disiplinler arası çalışmaların önemi bir kez daha ön plana çıkmaktadır. Konu özellikle ve ayrıca başta halk bilimciler, sosyologlar, psikologlar, antropologlar ve şehir estetiği üzerine çalışan uzmanlar tarafından insan merkezli bir bakış açısıyla değerlendirilmelidir. Yine şehircilik noktasındaki kimlik kavramının tespitinde somut olmayan kültürel miras bizler için en büyük yol gösterici olacaktır.

Somut olmayan kültürel mirasın, şehircilik ve kimlik kavramları ile ilişkisinin daha iyi anlaşılması noktasında öncelikle alan çalışmalarının yapılması, kültürel miras ve belleğin tespiti büyük bir öneme sahiptir.⁴ Çünkü bir şehrin, semtin, mahallenin ya da sokağın somut olmayan kültürel miras ekseninde tanımlanması sürecinin ardından ancak planlanması sürecine geçilebilir. Mesela inşası planlanan bir evin mimar ya da mühendisi, Diyarbakır'da başta iklim koşulları ve bu yaşam tarzına bağlı olarak insanların yazın damlarda ya da balkonlarda uyuduğu ve bu eksenle ortaya koydukları kültürel yaşam tarzı detayını göz ardı ederse; İzmir'de balkon oturmalarının ve komşuluk ilişkilerinin önemini kavrayamazsa; Gaziantep'te ya da Hatay'da gastronomi kültürünün ve buna bağlı mutfak, fırın ve kilerlerin önemini ön göremezse; Urfa'da yerel halkın kendi ekmeklerini yine evlerinin önünde kendi yaptıkları küçük fırınlarda pişirdiklerini bilmezse; Hakkâri'de ya da Batman'da taziye evlerinin işlevini anlayamazsa; çocukların sosyalleşmesinde, rehabilite olmasında, beden ve zihnen sağlıklı büyümesinde sokak oyunlarının öneminden habersizse, şehirlerin kültürel dokusuna ve belleğine uzaksa, ortaya koyacağı yapı da o nispette insan merkezli olmaktan uzak olacaktır. Tüm bu detaylara sahip olmadan ortaya konacak her yapı, ev ya da şehir planlaması insanlar üzerinde baskı kuran, onu yalnızlaştıran ve hapseden bir anlayışın ötesine geçemeyecektir.

Tam da yukarıda bahsi geçen nedenlerden dolayı somut olmayan kültürel miras unsurları, yeni şehir planlamalarında kimlik kavramının içini dolduran en sağlıklı ve doğru yönlendirici rehber olacaktır. Yoksa *şehircilik* ve *kimlik* kavramı sadece romantik bir bakış açısıyla dilimize doladığımız içi boş bir kavram olarak literatürde kendine yer bulacaktır. Zaten şimdiye

⁴ Konu ile ilgili bkz.: M. Öcal Oğuz, *Ankara'nın Somut Olmayan Kültürel Mirası*, Ankara Kalkınma Ajansı Yayınları, Ankara: 2012; Adem Koç, *Eskişehir'in Somut Olmayan Kültürel Mirası*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, Ankara: 2014; Bilge Hümmüzlü, *Isparta'nın Somut Olmayan Kültürel Mirası*, Ankara: 2019.

kadar *kimlikli şehircilik* iddiasıyla ortaya konan projelerin âtil kalmasının yegâne nedeni de bu sebebe dayanmaktadır. Çağdaş ya da diğer söylemi ile modern şehri oluştururken mimar, tasarımcı ve tüketen kesimin sağlıklı bir iletişim içinde olması ve temel ihtiyaçların insan merkezli bir bakış açısı ile tespit edilmesi gerekmektedir. Özellikle kültürel mirasın aktarımı, korunması ve dönüşen çerçevesinin iyi okunması büyük öneme sahiptir. İnsanlar bugün artık lüks yüksek katlı rezidansların hayalini kurmuyor. Zaten Türk insanı da başından beri yüksek katlı yapıları benimseyemedi. Yüksek katlı konut modası başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere birçok ülkede yerini yatay mimariye bırakmış durumda. Hatta inşa edildiğinde astronomik rakamlarla satışa sunulan bu rezidans ya da gökdelenlerde daha alt gelir düzeyindeki insanlar yaşamaya başladı. Özellikle dünyada yaşanan son pandemi salgınından sonra manzara tüm dünyada aynı yönde seyretmektedir.

Ülkemizde son yıllarda yürütülen kentsel dönüşüm projeleri bu noktada bir fırsat olarak değerlendirilmelidir. *Yerinde dönüşüm* anlayışı yerine, *ada bazlı dönüşümle* somut olmayan kültürel miras değerleri yoğunlaşmalı ve aslımıza ve neslimize uygun bir şehircilik anlayışı benimsenmelidir. Bu dönüşüm projelerinde de *imar, planlama* ve *kimlik* oluşturma iş ve işleyişi de yerel yönetimlerin sorumluluğuna verilmelidir. Çünkü herkes kendi özgünlüğünü, ihtiyacını ve beklentisini yine kendisi belirleyebilir. Somut olmayan kültürel miras değerleri ekseninde, “*Şehir, Mahalle, Sokak ve Meydan*” ölçeğindeki alanların yeniden planlanması aynı zamanda şehir güvenliği, temizliği ve estetiğinin de tesis edilmesinde büyük rol oynayacaktır. İnsanı şehir ve tabiat arasında bir seçim yapmak zorunda olan değil, mekânı ve tabiatı iç içe yaşayan bir varlık olarak yüceltmede bu kültürel miras değerleri yol gösterici olacaktır.

İnanıyoruz ki, şehirlerimizi insan ve çevre dostu, katılımcı ve birlikte yaşama kültürüne uygun marka şehirler olarak inşa etmenin en önemli saçı ayağını oluşturan kültürel miras değerleri, kim olduğumuzu, nereden geldiğimizi ve gelecek adına nasıl bir yol izlememiz gerektiğini bizlere gösterecektir. Ayrıca, bir şehrin somut olmayan kültürel miras unsurları ekseninde kimlikli olması, o şehre farkındalık ve tanınırlık kazandıracak, gelişme modeli şehir kimliğine uygun biçimde tasarlanacak, şehrin kültürel dokusuna ve kimliğine zarar verecek girişim ve projeler baştan tartışmaya açılacak, toplumsal duyarlılık ve aidiyet kent kimliğine bağlı olarak artacak ve şehre yapılması düşünülen projelerde nitelik ve uygunluk aranacaktır (Demir, 2006: 117). Koruyucu, yaşatan, geliştiren ve diyalog kurmaya zemin oluşturacak bu bakış açısıyla şehirlerimiz tek tipleştirmeden kurtulacak ve kendi özgün yapısına kavuşacaktır. Bu konuda daha önceden de ifade

ettiğimiz gibi, şehircilik anlayışımızın merkezine insan ve somut olmayan kültürel miras unsurlarını koymamız yol gösterici olacaktır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüz şehirlerinde, birçok sebebe bağlı olarak semt, mahalle ve sokak ölçeğinde başta yaşam kalitesi, yaşanabilirlik ve sürdürülebilirlik nitelikleri ve şartları oluşmadan yaşam alanlarının üretildiği görülmektedir. Kimlik kavramının belirli bir zamana ait değil, dinamik ve zamanla değişen ve dönüşen bir kavram olduğu unutulmamalıdır. Bir şehrin ana omurgasını oluşturan başta coğrafyası, tarihi dokusu, kültürel miras unsurları, ekonomik ve sosyal yapısı gibi temel unsurları vardır. Dolayısıyla bir şehre sadece görünen fiziksel boyutu değil, ona ruh ve değer katan değerleri de vardır. Bu bağlamda şehirlerimizin kentsel belleğinin tespiti, belgelenmesi ve aktarımı çok önemlidir. Somut olmayan kültürel mirasımız, şehircilik anlayışımızın asli hüviyetine ve dokusuna kavuşması noktasında büyük bir işleve sahiptir. Bu yüzdendir ki, özellikle yerel yönetimler tarafından “*Şehir, Mahalle, Sokak ve Meydan*” ölçeğindeki kültürel miras değerleri tespit edilmeli, değişen ve dönüşen koşullar çerçevesinde yaratım ve aktarım bağlamları mekân tasarımlarında yol gösterici olarak kullanılmalıdır. *Nicelikten ziyade niteliğin, standarttan ziyade insan merkezli şehir kalitesinin* ancak bu şekilde mümkün olacağını düşünüyoruz. Şehircilik çalışmalarına mimar, mühendisler ve şehir planlamacıların yanında halk bilimcilerin, sosyologların, psikologların ve ilgili paydaşların katkıları insan merkezli şehircilik anlayışımıza çok daha fazla katkı sunacaktır.

6. KAYNAKLAR

- Asiliskender, B. (2004). Kimlik, mekân ve yer deneyimi. *Kültür ve İletişim Dergisi*, S 7/2, s. 73-94
- Cansever, T. (2016). *İslam’da şehir ve mimari*. Timaş Yayıncılık, İstanbul.
- Cansever, T. (2014). *Kubbeyi yere koymamak*. Timaş Yayıncılık, İstanbul.
- Cansever, T. (2016). *Osmanlı şehri*. Timaş Yayıncılık, İstanbul.
- Demir, C. (2006). Kent kimliği geliştirme sürecinde mekânsal model tasarımı ve kent plancılarının rolü. *Planlama Dergisi*, , S 3, s. 117-122.
- Ekici, M. (2010). *Halk bilgisi derleme ve inceleme yöntemleri*. Geleneksel Yayıncılık, Ankara.
- Ekici, M. & Fedakâr, P. (2013). Ege Üniversitesi deneyimleriyle somut olmayan kültürel mirası yaşatarak koruma. *Millî Folklor*, Yıl 25, Sayı 100, ss. 50-60.
- Oğuz, M. Ö. (2013). Terim olarak somut olmayan kültürel miras. *Millî Folklor*, Yıl 25, Sayı 100, ss. 5-13.
- Oğuz, M. Ö. (2019). *Paldır kültür kentleşmeler*. Geleneksel Yayıncılık, Ankara.
- Oğuz, M. Ö. (2013). *Somut olmayan kültürel miras nedir?*. Geleneksel Yayıncılık,

- Ankara.
- Özcoşar, İ. (2017). Şehir ve kimlik: Mardinli kimliklerin tarihi arka planı. *Kadim Akademi Dergisi*, C. 1, S. 1, ss. 1-21.
- Özgüleş, M. (2019). Bireyden cemaate geçişte mekânın rolü: Aidiyet simgesi yapılar. *Mekânlar, Zamanlar, İnsanlar: Kimlik, Aidiyet ve Mimarlık Tarihi*, Derleyenler: Çağla Caner Yüksel, Ceren Katipoğlu Özmen, ODTÜ Yayınları, Ankara.
- Ünlü, T. S. (2017). Kent kimliğinin oluşumunda kentsel bellek ve kentsel mekân ilişkisi: Mersin örneği. *Planlama Dergisi*, ss. 75-93.
- Yörükan, T. (2012). *Şehir, konut ve mahremiyet*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- <https://www.unesco.org.tr/Pages/536>, Erişim Tarihi: 09.03.2021.
- <https://sehirciliksurasi.csb.gov.tr/1.-komisyon-i-6333>, Erişim Tarihi: 18.02.2021.
- <https://sehirciliksurasi.csb.gov.tr/1.-komisyon-i-6333>, Erişim Tarihi: 18.02.2021.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.